

Klitika - en avgrensning¹

Av *Janne Bondi Johannessen*

1 Sammendrag

Denne artikkelen er et forsøk på å avgrense begrepet klitikon på en mer restriktiv måte enn det som er vanlig. Det vil bli argumentert mot en inndeling gjort av Zwicky (1977), hvor klitika er inndelt i tre undergrupper. I stedet vil det bli foreslått at det er nok å operere med én gruppe, siden grensene mellom de ulike gruppene er vanskelige å trekke. De fonologiske og syntaktiske kriteriene som er gitt i Zwicky og Pullum (1983) og Zwicky (1984) vil bli brukt for å avgrense klitika fra uavhengige ord og fra affikser. De fleste klitikon-eksemplene er fra norsk og moderne gresk.

1.1 Innledning

Klitika, som vi skal se nærmere på i det følgende, har en uklar status i lingvistikk. Ikke bare er det vanskelig å finne ut hvilke språklige elementer som egentlig kommer inn under begrepet, men selve termen er også problematisk: I Tanuuns store rettskrivningsordbok (1983) står bare termen *enklitikon*, evt. *enklitikum*, med adjektivet *enklitisk*. Dessuten finner vi adjektivet *pro-klitisk*, men uten tilsvarende substantiv. Bokmålsordboka (1986) har enda dårligere utvalg; nemlig bare *enklitisk* og *enklise*. På norsk har vi altså ikke tradisjonelt noe samlebegrep for disse termene, mens engelsk har *clitic*. *Klitisk ord* er én mulighet (jf. Endresen 1988a), men som vi skal se, er ikke *clitics* ord i vanlig forstand. Et annet problem ligger i prefiksene. Vi er vant til preposisjoner og *postposisjoner*, og til *prefikser* og *suffixer*. Her har vi *proklitisk* og *enklitisk*. Siden *pre-* og *post-* er produktive temner i norsk lingvistisk fagspråk (se f.eks. Endresen (1988b) med temner som *dorsoprepatal* og *apikopostalveolar*), ville det kanskje vært ønskelig å gå over til å bruke dem også i forbindelse med klitika. Men siden *pro-* og *en-* er vel

ser det ut ved første øyeblikk. Men en utvidelse av setning (4), nemlig (6), gir syntaktisk (7), og fonologisk (8), som igjen ser ut til å være morfologisk som i (9):

- (6) Gutten som kikket på jenta med reguleringens venninne, smilte penest
 (7) ...på [[[[jenta][med [reguleringen]]] s] venninne]]...
 (8) /regtʰe:ri:gens/
 (9) regulering-en-s

S-genitiven står klart til hele det substantiviske leddet *jenta med reguleringen*, som den sto til *jenta* i (4), men fonologisk sett danner den et ord sammen med *reguleringen*. Den er et klitikon.

1.2 Nivåer

Det som gjør klitikaene problematiske, er at vi er vant til å se for oss et hierarki som dette:

- (10) Setning: (konstituent) - ord - ordinterne elementer - fonemer

som tilsvarer den tradisjonelle inndelingen i hhv. syntaks, morfologi og fonologi. Men det er ikke alltid at syntaktiske og fonologiske kriterier fører oss til samme inndeling, og det gjør at vi i neste omgang får problemer med definisjonene, og for den sakens skyld, forståelsen.

Hvis vi antar at hvert av "nivåene" er samtidige hierarkier, kan vi lettere se hvor problemene er:

(11) Morfosyntaktisk hierarki	Fonologisk hierarki
Setning	Setning/Ytring
Syntaktisk frase	Fonologisk frase
Morfosyntaktisk ord	Fonologisk ord
Morfologisk element	Stavelse
	Fonem

I vår hverdagslige omgang med begrepet ord, regner vi med at det skal være et en-til-en-forhold mellom det morfosyntaktiske og fonologiske hierarkiet,

innarbeidet, får vi fortsette å bruke termene *proklitikon* og *enklitikon*, og så kan vi nøye oss med å benytte substantivet *klitikon* (som også Lie (1986) bruker) som en fellesbetegnelse. Da unngår vi iverfall å snakke om *ord*. *Klinein* er forøvrig gammelgresk, og betyr "lene seg".

Vi skal bevege oss inn i grenseland, nærmere bestemt i det området hvor syntaks og fonologi ikke refererer til ordbegrepet på samme måte: Som Endresen (1988a) sier, er det ofte slik at syntaktiske og fonologiske kriterier fører oss til de samme ordformene, mens det er noen tilfeller hvor syntaks og fonologi peker i hver sin retning. *Klitika* definerer han dermed som "morfar som er ordformer ut frå dei fonologiske kriteria" (s.101). Denne definisjonen skal vi sette spørsmålsteget ved etterhvert.

Eksemplene vil hovedsakelig være fra to språk, nemlig norsk og moderne gresk. Jeg håper likevel at det som gjelder for klitika i disse språkene, også gjelder generelt, slik at de påstandene jeg etter hvert skal komme med, forhåpentlig ikke begrenser seg til noen få indoeuropeiske språk alene.

Vi skal se på noen eksempler som viser hvordan vi kan dele en setning i mindre enheter. I (1) har vi en setning i ortografisk gjengivelse, (2) viser en syntaktisk analyse, og (3) en morfologisk:

- (1) Gutten som kikket på jenta, smilte penest.
 (2) [[Gutten [som [kikket] [på [jenta]]]] [smilte] [penest]]
 (3) Gutten, kikket-et, jent-a, smil-te, pen-est

Den syntaktiske analysen deler setningen i ord og ordgrupper, der ord er definert med Endresen (1988a): *morfosyntaktisk ord* - altså ordet sett fra en grammatisk, ikke fonologisk, synsvinkel. Den morfologiske analysen gir oss ordinterne elementer: stammer og formativer. Eksemplene er uproblematiske.
 Men så:

- (4) Gutten som kikket på jentas venninne, smilte penest
 (5) ...jent-a-s...

Er s i (5) også et affiks, og dermed en del av et morfosyntaktisk ord? Slik

Det er få lingvister som har tatt for seg *temaet* klitika for å prøve å definere dem nærmere. En som har gjort det, er amerikaneren Arnold Zwicky som, dels alene og dels med andre, har skrevet tre viktige artikler om klitika: Zwicky 1977: *On clitics*, Zwicky og Pullum 1983: *Cliticization vs. Inflection: English n 'i*, og Zwicky 1984: *Clitics and Particles*.

I det følgende skal vi gå igjennom hans kriterier for å skille mellom klitika og morfosyntaktiske ord på den ene siden, og for å skille mellom klitika og affikser på den andre. Deretter skal vi se på hans inndeling av klitika i undergrupper. Til slutt skal vi diskutere denne inndelingen, bl.a. på bakgrunn av de ulike kriteriene.

2.1 Kriterier som skiller klitika fra morfosyntaktiske ord

De fleste morfosyntaktiske ord kan utgjøre et fonologisk ord alene. Klitika skiller seg fra dem, og vi skal i denne delen se på ulike kriterier som skiller klitika fra morfosyntaktiske ord. Det finnes både fonologiske og syntaktiske kriterier.

2.2 Fonologiske kriterier

Zwicky (1984:150-151) har satt opp tre fonologiske kriterier som stiller klitika og affikser på lik linje i motsetning til morfosyntaktiske ord. Alle de tre kriteriene viser hvordan affikser og klitika danner en fonologisk enhet med et uavhengig fonologisk ord, f.eks. gjennom trykk, som i norsk:

(17) Jeg så a (/jæ 'so:a/)

2.2.1 Intern sandhi. Hvis ordinteme fonotaktiske regler også gjelder for ordpluss det elementet vi studerer, er elementet et klitikon. I gresk er det for eksempel en slik ordintern regel; en sibilant som kommer foran nasal konsonant må være stemt:

(18) /zmirni/ (/zm/ ordintemt)
"Smyrna"

(19) /o kozmos/ (/zm/ ordintemt)
art. verden

i dette tilfellet altså mellom et ord på morfosyntaktisk nivå og et ord på fonologisk nivå. Vi skal i det følgende bare benytte begrepet fonologisk ord, som omfatter et eller flere morfosyntaktiske elementer som gjennom f.eks. trykkforhold eller interne fonotaktiske regler osv. utgjør en helhet, avhengig av hvilket språk vi har med å gjøre. (Fonologisk frase og setning/ytring er med her bare for å anyde at også større enheter kan være viktige i ulike sammenhenger.)

Ofte er det også et slikt en-til-en-forhold, ihvertfall så lenge ordet står alene:

(12) SOM_{Konj} /'sɔm/
(13) GUTT_{Subst best.forn entall} /'gʊtən/
(14) PÅ_{Prep} /'po:/'

I en ytring er derimot forholdet mellom morfosyntaktiske ord og fonologiske ord forkludret, idet det fonologiske ordet kan være *større* enn det morfologiske:

(15) Gutten som så på jenta, smilte penest (morfosyntaktiske ord)
(16) /'gʊtən sm 'so:po 'jenta 'smi:lte 'pe:nest/ (fonologiske ord)

På samme måte som genitivs-s-lente seg på et vertssord i (4) og (6), ser vi her at /po/ lener seg på ordet foran, det har ikke selv trykk. Ifølge Endressens definisjon over, er da /po/ et klitikon. Dette skal vi komme tilbake til (avsnitt 4.2.3).

1.3 Disposisjon

Som vi ser er det to hovedproblemstillinger her. Den ene gjelder inndelinger i nivåer. Vi skal se på de tilfellene hvor det er mulig at det morfosyntaktiske og det fonologiske ordet ikke alltid er det samme, og i tilfelle de ikke er det, finne ut hvordan vi kan skille. Det andre spørsmålet vi må ta stilling til, er om vi alltid skal regne det som er til overs i det fonologiske ordet i forhold til det morfosyntaktiske ordet, som klitika. Og om klitika i så tilfelle skal deles i *undergrupper*, slik at f.eks. genitivs-s hører til én gruppe og /po/ til en annen, osv.

2.3 Syntaktiske kriterier

Zwicky (1984:152-154) har i tillegg satt opp seks syntaktiske kriterier, som skal vise at affikser og klitika har visse syntaktiske likheter med hverandre, som skiller dem fra selvstendige, morfologiske ord. Endresens korte definisjon, som sa at klitika var ordformer ut fra syntaktiske kriterier, er da muligens for enkel. Vi skal likevel se at ikke alle de syntaktiske kriteriene stemmer for norsk og gresk, slik at de ikke kan betraktes som krav som må oppfylles, men heller som et hjelpemiddel. Dette gjelder også for to andre syntaktiske kriterier som vi skal se på i avsnitt 4.2.3.

2.3.1 Syntaktisk avhengighet. Hvis elementet bare fins i avhengig posisjon og aldri i fri (alene), er det et klitikon.

Et morsomt eksempel på det, er professoren som så ut i auditoriet og lurte på om det var noen som kunne fransk, og en student svarte "Je!". (Hvis studenten kunne fransk, ville han svart "Moi!".) Her kunne man innvende at det heller er snakk om fonologisk avhengighet, idet schwa ikke kan være eneste vokal i et fonologisk ord på fransk. Men fransk kan by på entydige eksempler, som den tilsvarende opposisjonen mellom "tu" og "toi", som ikke er fonologisk betinget, jf. "Zut!" (= "Æsj!").

2.3.2 Lukke. Affikser, og til en viss grad klitika, lukker ordformen for videre affigering/klitisering. Hvis et element er med på å lukke, er det derfor heller et klitikon enn et ord.

(25) Det er pappas bil

Det er ikke mye vi kan føye til etter klitikonet her og fremdeles være innenfor samme fonologiske ord, men vi kan føye til en partikkel:

(26) Er det ikke pappas a?

2.3.3 Konstruksjon. Affikser kombineres med stammer eller enkelord, mens fonologisk selvstendige ord kombineres med andre ord eller fraser. Hvis elementets distribusjon kan beskrives som kombinert med enkelord, ikke fraser, må det betraktes som et klitikon.

"Verdenen"

(20) /o kɔznoz mɪn/ (/zɪn/ ord + klitikon: ett fonologisk ord)

art. verden min
"Verdenen min"

(21) /o kɔznoz 'malɔn/ (/sɪn/ to fonologiske ord)

art. verden kanskje
"Verdenen, kanskje"

2.2.2 Prosodi. Hvis ordinteme regler for prosodi gjelder for ord pluss elementet, er elementet et klitikon: I gresk må en av de tre siste stavelsene i et ord være trykks sterk. Hvis et element føyes til et ord som har trykket på tredje siste stavelse, og det er et klitikon, vil også siste stavelse i vensordet få trykk. Det viser at elementet regnes som en del av det fonologiske ordet, elementet får trykk for at ikke siste trykk skal komme på fjerde siste stavelse:

(22) /'ðjāvase/ (Ett trykk, ett morfologisk ord: ett fonologisk ord)

les
"Les!"

(23) /'ðjāvə se to/ (To trykk, ett morfologisk ord + klitikon: ett fon. ord)

les det
"Les det!"

(24) /'ðjāvase to 'ɣɾama/ (Ett trykk, fonol. ordgrense etter 1. morfologisk ord)

les art. brev
"Les brevet!"

2.2.3 Segmental fonologi. Et vanlig eksempel er vokalkharmoni, som ikke finnes i norsk og gresk. Så lenge vokalkharmonien gjelder, har vi ikke beveget oss ut av det fonologiske ordet.

- (33) /o pa 'teraz mu tile 'fonise xtes/ (Substantiv + klitikon)
 art. far min ringte igår
 "Faren min ringte igår"

- (34) /o ka 'toz mu pa 'teras tile 'fonise xtes/ (Adjektiv + klitikon)
 art. smill min far ringte igår
 "Den snille faren min ringte igår"

mens verbet /tile 'fonise/ kan plasseres hvor som helst i forhold til de andre leddene i setningen:

- (35) /tile 'fonise o pa 'teraz mu xtes/ (Verb + NP + AdvP)

- (36) /o pa 'teraz mu xtes tile 'fonise/ (NP + AdvP + verb)

2.3.6 Kompleksitet. Affikser og klitika er vanligvis ikke morfologisk komplekse, mens morfosyntaktiske ord kan være det, som i gresk:

- (37) /tile 'fon-is-e/ (Preter. stamme + perfektiv + 3. p. sg. pret.)

Vi har sett at ikke alle kriteriene trenger å være oppfylt for at det elementet vi studerer, skal betraktes som klitikon. Zwicky (1984:149) sier også at det kan være fristende å betrakte slike tester som "necessary and sufficient conditions for the applicability of a theoretical term", dvs. som en definisjon av termen. Men han foretrekker å betrakte testene som "symptoms of a linguistic state of affairs".

3.1 Kriterier som skiller klitika fra affikser

Når man har funnet at elementet som er gjenstand for undersøkelsen, ikke kan være et selvstendig, morfosyntaktisk ord, gjenstår fremdeles muligheten for at det er et affiks. Zwicky og Pullum (1983:503-504) har funnet seks kriterier for å skille affikser (bøyings- og avledningsaffikser) fra klitika. Vi skal se på disse kriteriene, og bruke genitivs-s, som er affiksaktig, som et klitikon vi kan sammenligne med typiske bøyingsaffikser.

- (27) Je veux lire (Klitikon + finitt verb)
 "Jeg vil lese"

- (28) Où puis-je aller (Finitt verb + klitikon)
 "Hvor kan jeg gå"

Vi ser at *je* bare kan forekomme foran finitt verb i deklarativ setninger, og (i mer formell stil) etter finitt verb i spørresetninger. (I tillegg kan det komme foran nektingspartikkelen *ne*). Dette kriteriet kan ikke brukes for alle klitika, for det er en del som nettopp kjennetegnes ved at de hektes på fraser, ikke på enkeltord. Det gjelder f.eks. norsk genitivs-s (se også 3.1.1).

2.3.4 Ordning. Alternativ rekkefølge innenfor et ord gir gjerne annen betydning, som i sammensetninger, mens varierende rekkefølge mellom ord ofte bare angir stilforskjeller. Rekkefølgen for bøyingsaffikser er ellers oftest fast, og det gjelder også klitika:

- (29) /'ðjáva 'se to/ (Verb i imperativ + pronomen)
 les det
 "Les det!"

- (30) */to 'ðjavase/ (Pronomen + verb i imperativ)
 det les
 "*Det les!"

Også dette kriteriet fins det unntak til, (31) og (32) viser hvordan alternativ rekkefølge gir alternativ betydning:

- (31) Så n a? (n = subjekt, a = objekt)
 (32) Så a n? (a = subjekt, n = objekt)

2.3.5 Distribusjon. Affikser har gjerne én enkelt regel de følger når det gjelder plassering, mens plasseringen til et ord ikke kan beskrives v.h.a. ett prinsipp alene. Klitika følger affikser her også. I følgende gresk-eksempel ser vi at det possessive klitikonet /mu/ må hektes på et uavhengig ord innenfor NP'en:

(45) boka *hans'* /'hanses/ kapitelinndeling

(46) Ole *Paus'* (= /'pæts/) revy
(hørt i TV 4/6-88)

Vilkårighet som gjør at vi må dele inn leksemer i ulike bøyingsklasser, er derimot vanlig ved kombinasjon av stamme + affiks. Eksempelene i (47) viser hvordan enkelte stammer forandres foran bøyingsuffixs:

(47) fot /'fu:t/ - føtter /'føter/,
smake /sma:ke/ - smakte /'smakte/

Et tilsvarende likt eksempel som gjelder kombinasjon med klitikon er :

(48) sjø /ʃø:/ - til sjøs /ʃø:s/

Men her er det et spørsmål om hva -s egentlig er, synkronisk sett, for genitivs-s som føyes til samme substantiv ellers, forårsaker ikke vokalforkorting:

(49) /ʃø:/ - en norsk sjøs /ʃø:s/ surhetsgrad

Når et element forårsaker forandringer i stammen til vortordet som ikke kan forklares som automatiske vekslinger som skyldes fonotaktiske restriksjoner, er det sannsynlig at vi ikke har med klitika å gjøre. I grenlandsdialekten (Endresen, samtale) ser det f.eks. ut til at den kontraherte negasjonspartikkelen /ke/ kan beskrives som bøyingsuffixs snarere enn som klitikon (men se også seksjon 5). Grunnen er følgende ikke-automatiske vekslinger i stammen, hvor vokalen i noen tilfeller forkortes, og konsonanter og vokaler assimileres etter kompliserte, kanskje uforklarlige prinsipper:

Stammevokal forkortes:

(50) må /mo:/	ikke	- /'moke/
vil /vi:/	ikke	- /'vike/
skal /ska:/	ikke	- /'skake/
behøver /be'no:ver/	ikke	- /'bøke/
bør /bø:r/	ikke	- /'bøke/

3.1.1 Klitika har lav grad av seleksjon til vortordet, i motsetning til affikser. Genitivs-s er et typisk klitikon etter dette kriteriet, det kan føyes til vortord av nærmest alle ordklasser:

(38) Han [...] sovna trøyt i far sine fang (Eiendomspronomen + s)
(fra Aslaug Vaa, i Berulfsen (1967:50))

(39) Smaa træk af hver især's egenart (Adverb + s)
(fra Sigrid Undset, i Berulfsen (1967:50))

(40) Hva er US Marine Band under ledelse av John R. Bourgeois s svar på
uspillet fra Sovjet? (Egnavn + s)
(fra radio P1 5/6-88)

Bestemthetsformativen kan på sin side bare føyes til substantiver:

(41) Gutten kikket på jenta

3.1.2 Tilfeldige hull og irregulariteter som omlyd og avlyd i moderne norsk er mer karakteristisk for kombinasjon av stamme + affiks enn for kombinasjonen vortord + klitikon. Det fins ikke noe enkelord som ikke kan få en genitivs-s føyd til seg. Ved affikser er det vanligere med hull, f.eks. er det i mange idioleker ikke entallsbøyning av substantiver som i (42), jf. (43) og (44):

(42) bukser, briller, humaniora

(43) *Det er jo et humaniorum...

(44) *Hvor er brillen min?

((44) er akseptabel optikere imellom)

3.1.3 Morfonologiske særegenheter er mer karakteristisk for kombinasjonen stamme + affiks enn for vortord + klitikon. Vortord + genitivs-s har knapt variasjon, bortsett fra den automatiske som kommer av fonotaktiske restriksjoner når genitivs-s følger sibilant - da kan den realiseres som i (45), ellers som i (46):

(Det bør nevnes at Radford (1988:65) regner engelsk genitivs-s som et suffiks innenfor en spesialgren av bøyning, nemlig "phrasal inflection". Da er en hel NP, ikke bare et enkelt lekssem, bøyd i genitiv. Radford sier ikke så mye om saken, så det er mulig at det ikke er noen annen forskjell enn navnevalget.)

4.1 Inndeling av klitika i undergrupper

Når man ut fra kriteriene over har avgjort at man har å gjøre med et klitikon, kan man gjøre som Zwicky (1977), nemlig å dele dem inn i undergrupper ut fra ulike kriterier. Zwicky har delt klitikaene i tre undergrupper:

4.1.1 Bound words. Dette er klitika som ikke har noen trykkssterk motpart, slik som norsk og engelsk genitivs-s. Man kan riktignok hevde at *s* er en trykksvak form av *sin*, men ikke uten problemer (se f.eks. Johannessen (1988)) - og engelsk genitivs-s har iallfall ingen trykkssterk variant. "Bound words" er alltid uten trykk, og dermed alltid bundet til et annet ord.

4.1.2 Special clitics. Disse er også trykksvake varianter av selvstendige, morfosyntaktiske ord, men de er spesielle både syntaktisk og fonologisk, og kan derfor ikke utledes v.h.a. regler.

Vi ser i eksempel (59) at det klitiske pronomenet *a* ikke kan føyes til nektingsadverbet, mens det (klitiske) *hun* (/ʰn/) ikke har denne begrensningen, som i (58):

- (56) For *hun* 'har ikke 'bodd her
 (57) For *a* 'har ikke 'bodd her
 (58) Vi vet at 'ikke *hun* har 'bodd her
 (59) *Vi vet at 'ikke *a* har 'bodd her

(Eksemplene er fra Christensen (1985))

Videre ser vi i de greske pronomenene i (60)-(63) at det trykkssterke pronomenet /af'to/ og det trykksvake, klitiske /to/ har forskjellig distribusjon, idet det trykkssterke pronomenet må komme foran det indirekte objektet, mens det trykksvake må komme etter:

Stammevokal beholdes uendret:

- (51) ser /se:r/ ikke - /'se:ke/
 så /'so:/ ikke - /'so:ke/
 har /ha:r/ ikke - /'ha:ke/
 glir /gʀi:r/ ikke - /'gʀi:ke/
 kaster /'kaste:r/ ikke - /'kaste:ke/
 bygger /'byge:r/ ikke - /'byge:ke/
 kasta /'kasta/ ikke - /'kaste:ke/
 bygde /'bygde/ ikke - /'bygde:ke/

- (52) kan /kan/ ikke - /'kaŋke/

3.1.4 Semantiske særegenheter er mer karakteristisk for stamme + affiks enn for vortord + klitikon. Genitivs-s uttrykker alltid en relasjon mellom to referenter, men vi har allerede sett substantiver som i (53), som har flertallsbøyning, men som oftest refererer til én gjenstand, som i (54):

- (53) bukser, briller
 (54) Her er *buksene* jeg skal ha på meg på festen

3.1.5 Syntaktiske regler kan virke på stamme + affiks, men ikke på vortord + klitikon. Siden genitivs-s kan føyes til så mange forskjellige ordklasser, er det nærmest umulig å tenke seg hvordan en slik syntaktisk regel skulle se ut, mens det selvsagt finnes syntaktiske regler for ord med bøyingsaffikser.

3.1.6 Klitika kan føyes til andre klitika, mens affikser ikke kan føyes til klitika.

- (55) Han som så *a* sykkel

Jf. lukke-kriteriet i 2.3.2, som var med på å skille klitika fra morfosyntaktiske ord, her ser vi igjen at det kriteriet ikke holder i alle tilfeller - klitikonet *a* følges jo av klitikonet *s*.

Ifølge kriteriene her kan ikke genitivs-s være et suffiks. Dette er heldig, siden alternativet ville være å hevde at alle ordklasser kan bøyes i genitiv.

4.2 Diskusjon av de tre typer klitika

Zwicky (1977) velger altså en tredeling av klitika. Den ene typen er "simple", hvor klitikaene er fonologisk reduserte former av selvstendige, morfosyntaktiske ord. Den andre typen er "special", klitikaene er meget redusert og oppfører seg syntaktisk annerledes i forhold til de ordene de er varianter av. Den tredje typen er "bound words", som ikke kan betraktes som varianter av andre ord.

Selv om ikke andre har gått så langt som til å dele inn klitikaene på denne måten, er det likevel vanlig å regne alle former som mangler trykk, med til klitika. Vi husker Endresens definisjon: "morfar som er ordformer ut frå dei syntaktiske kriteria, men som bare er ein del av ei ordform ut frå dei fonologiske kriteria". Lie (1986) sier: "Et klitikon er et trykklett ord av den typen vi finner i fransk[...]", mens Fretheim og Halvorsen (1972:1) uttrykker det slik: "It traditionally denotes a sentence element having no independent accent, and forming an accentual unit with the preceding (enclitic) or the following (proclitic) stressed word." Også Matthews (1974:168) har en slik vid definisjon: "Clitics - unaccented words which must lean for support [...] on a neighbouring full word in their construction."

Det er ikke noe galt med en tredeling i og for seg, men definisjoner som klassifiserer et element som klitikon bare fordi det mangler trykk, er for vide, selv om noen av definisjonene over i tillegg tar syntaktiske hensyn. De tilslører viktige forskjeller mellom de tre typene til Zwicky. Vi skal derfor ta for oss typene igjen, og se om det er mulig å slå sammen eller fjerne noen av dem.

4.2.1 Bound words. Det som Zwicky kaller "bound words", er etter min mening de "ekte" klitikaene. De er ikke reduserte former, men finnes allerede i leksikon. Et eksempel på dette, er som vi husker engelsk (og norsk) genitivs-s:

(66) The person that I talked to's theories.

De to andre typene er de som ifølge Zwicky er reduserte former av selvstendige ord. Det er riktignok stor forskjell på dem, idet den ene typen, "special clitics", ikke kan forklares ut fra generelle fonologiske og syntaktiske regler.

(60) /ɑf'io mu 'ɔjavase/ (Trykkssterkt DO + IO)
det meg han/hun leste
"Det leste han/hun for meg"

(61) /mu io 'ɔjavase/ (IO + trykksvakt DO)

meg det han/hun leste
"Han/hun leste det for meg"

(62) */mu ɑf'io 'ɔjavase/ (IO + trykkssterkt DO)

(63) */io mu 'ɔjavase/ (Trykksvakt DO + IO)

Fonologisk er formene a i norsk og /o/ i gresk mer "redusert" enn generelle fonologiske regler kan gjøre rede for - det er ingen regel i norsk som kan "redusere" /tn/ til /a/, og ingen i gresk som kan redusere /af/ til ingenting. Disse "reduserte" formene er derfor leksikalske. Syntaktisk står de trykksvake formene ofte komplementært til de trykkssterke, slik eksemplene (60)-(63) viser.

4.1.3 Simple clitics. Dette er trykksvake varianter av trykkssterke former, slik som :

(64) Jeg 'sa det til 'henne (/ʔhene/)

(65) Jeg 'sa det 'til henne(ene/)

I disse eksemplene har vi selvstendige, morfosyntaktiske ord som i trykksvakt stilling er fonologisk redusert, etter vanlige fonologiske regler: I norsk, i hvert fall i min dialekt (Asker), kan /h/ bare forekomme først i en trykksvakt stavelse, eventuelt først i et fonologisk ord.

"Simple clitics" er ikke spesielle hverken fonologisk eller syntaktisk. Det som skiller dem fra de trykkssterke formene, kan utledes fra uavhengige morf fonologiske regler. Alle ord som kan opptre uten trykk i en ytring, kan klitiseres. Derfor er listen over kategorier som er potensielle "simple clitics" lang, det kan være hjelpeverb, personlige pronomen, determinativer, pro-ord, pre- og postposisjoner, konjunksjoner etc.

velsen /af/ mangler) og syntaktisk (de to er plassert forskjellig i forhold til det indirekte objektet). I tillegg finnes en annen setningstype som er vanligere når pronomenet skal fremheves spesielt, nemlig at begge pronomen-variantene opptrer:

(71) /af'io mu to 'ðjavase/ (Trykksterkt DO + IO + trykksvakt DO)

det meg det han/hun leste

"Det leste han/hun for meg"

Hva med 1.p.sg.-pronomenet? Også her deltar det trykksterke objektet i samme setning som det trykksvake:

(72) /e'mena mu to 'ðjavase/ (Trykksterkt IO + trykksvakt IO + DO)

meg meg det han/hun leste

"Meg leste han/hun det for"

Men det er en stor forskjell fra eksempel (71), nemlig at her er det trykksvake pronomenet helt nødvendig også når det trykksterke er til stede, slik at (73) ikke er tillatt:

(73) * /e'mena to 'ðjavase/ (Trykksterkt IO + DO)

meg det han/hun leste

"Meg leste han/hun det for"

For 1.p.sg.-pronomenet er det således vanskelig å hevde at det trykksvake er en variant av det trykksterke. Det trykksvake er jo alltid obligatorisk.

Vi så i (68) at det finnes to trykksvake, oblique 1.p.sg.-pronomen. Det ene har vi sett i eksempel (72), nemlig /mu/, som fungerer som indirekte objekt. Det andre er /me/, som fungerer som direkte objekt:

(74) /me mi'suse/ (Trykksvakt DO)

meg han/hun hatet

"Han/hun hatet meg"

Som for det indirekte objektet må også det direkte objektet være represen-

Disse må vi se nærmere på:

4.2.2 Special clitics. Som eksempel på "special clitics" brukte vi det greske 3.p.sg.-pronomenet, som i (60)-(63). I (68) ser vi at det i motsetning til for 3.p.sg. finnes tre varianter i oblique kasus for 1.p.sg., nemlig to trykksvake og ett trykksterkt. Det skal vi komme tilbake til litt senere.

(67) /eo/ - /af'io/ (Trykksvak - trykksterk)

den/det

(68) /me/ og /mu/ - /e'mena/ (Trykksvake - trykksterk)

meg

På hvilket grunnlag kan et element (av typen "special clitics") kalles for en redusert form av et selvstendig ord, når man ikke kan forklare hvordan det reduseres? Svaret på et slikt spørsmål må selvsagt bli at den reduserte formen ikke er redusert gjennom regler, men finnes i leksikon - som en supplementiv trykksvak variant av den trykksterke.

Neste spørsmål er: På hvilket grunnlag kan vi avgjøre at det er samme leksem vi har med å gjøre? Måten vi kan finne ut det på, siden vi ikke har noe bøyingsparadigme som gir oss de hullene vi trenger, er å se på bruken av de trykksvake i forhold til de trykksterke variantene. Det bør være komplementær distribusjon. Det har vi sett at det er hos de greske 3.p.sg.-pronomenene:

(69) /mu to 'ðjavase/ (IO + trykksvakt DO)

meg det han/hun leste

"Han/hun leste det for meg"

(70) /af'io mu 'ðjavase/ (Trykksterkt DO + IO)

det meg han/hun leste

"Det leste han/hun for meg"

Så langt er alt greit, vi har en trykksvak variant og en trykksterk variant, og den trykksvake er en typisk "special clitic", spesiell både fonologisk (sta-

- (76) Jeg 'sa det til /hene/
 (77) Jeg 'sa det 'til /ene/

- (78) /hene/ 'sa jeg det til
 (79) */ene/ 'sa jeg det til

Den "reduserte" formen kan forklares på bakgrunn av trykkplassering. Det samme gjelder for dens syntaktiske særegenheter: Den kan ikke forekomme først i en ytring, fordi de samme reglene som gjelder for først i et fonologisk ord, også gjelder for først i en ytring (se 4.1.3): /h/ beholdes.

Vi husker at de ulike definisjonene av klitika la vekt på at et klitikon er en del av et fonologisk ord. Dette fører jo til at /ene/ i (77) er et klitikon. Men det fører som nevnt også til at alle trykksvake ord som hjelpeverb, pro-ord osv. vil komme inn under betegnelsen. Slik som

- (80) Ulven 'glante 'på (=/'po:/) 'vogga
 (81) Ulven 'glante på (=/'po/) 'vogga
 (Eksempelene er modifiserte utgaver hentet fra Endresen 1988a:101)

Hvis vi godtar at dette er klitika, tilslører vi for det første at de reduserte formene kan utledes gjennom generelle fonologisk baserte regler. For det andre fører det til at vi ikke oppdager et viktig skille mellom ekte klitika (se 4.2.2) på den ene siden, og "simple clitics" på den andre: nemlig det forholdet at ekte klitika gjerne har sterke syntaktiske restriksjoner sammenlignet med "simple clitics", som syntaktisk oppfører seg som de morfosyntaktiske ordene de er varianter av.

Vi har sett kriteriene for å skille mellom klitika på den ene siden og morfosyntaktiske ord på den andre siden. De hjelper oss ikke til å skille ut "simple clitics". Men som nevnt (avsnitt 2.3), finnes det flere syntaktiske tester fra Zwicky (1984:153-154) som kan skille klitika fra morfosyntaktiske ord. Vi skal se om disse testene kan hjelpe oss til å skille ut "simple clitics":

A. Strykningstesten. Hva slags elementer kan gjennomgå strykning ved likhet?

tert med det trykksvake pronomenet i tillegg til det trykksterke når det skal fokuseres:

- (75) /e'mena me mi'suse/ (Trykksterkt DO + trykksvakt DO)
 meg meg han/hun hatet
 "Meg hatet han/hun"

Vi ser at den trykksterke "varianten" /e'mena/ er den samme både i i eksemplene (72) og (75). Den kan fungere både som direkte og indirekte objekt, mens det på den annen side er ett klitikon for indirekte objekt /mu/ og et annet for direkte objekt /me/. Den eneste måten vi fortsatt kunne opprettholdt skillet på, var den noe kunstige løsningen å forutsette at det fantes to trykksterke oblique 1.p.sg.-pronomen, som tilfeldigvis var homonymer.

Ikke bare har de trykksvake pronomenene uforutsigelig fonologisk form i forhold til de trykksterke, det er jo tillatt for "special clitics". Men når den trykksterke "varianten" i tillegg har en annen syntaktisk funksjon enn de trykksvake, er det mer alvorlig. Slik er det jo for 1.p.sg.-pronomenene. Når det i tillegg er slik at det trykksvake pronomenet er obligatorisk til stede sammen med det trykksterke, er det nærliggende å konkludere at vi ikke har å gjøre med trykksvake varianter av trykksterke former. De trykksvake 1.p.sg.-pronomenene kan ikke lenger betraktes som "special clitics", men heller "bound words", mens det trykksvake 3.p.sg.-pronomenet fortsatt kan betraktes som "special clitic".

Jeg vil foreslå å slå sammen de to gruppene til *ekte* klitika, på bakgrunn av at begge typer er uforutsigelige, fonologisk og eventuelt syntaktisk, og må finnes i leksikon. At vi for noen av de ekte klitikaene kan få et en-til-en-forhold mellom trykksvak og trykksterk form, mens det for andre ikke vil finnes noen trykksterk variant, er mindre vesentlig. Det vil likevel finnes så mange grensefall som ikke, eller bare ved hjelp av løsninger som homonymi o.l., kunne plasseres i en av de to opprinnelige gruppene. Nå vil vi isteden bare ha én gruppe klitika.

4.2.3 Simple clitics. Nå gjenstår spørsmålet om vi skal kalle "simple clitics" for klitika. Dette er eksempler som:

- (90) Jeg så jenta
(91) *Jeg så a jent

Bb. Morfosyntaktiske ord kan flyttes:

- (92) Jeg så jenta
(93) Jenta så jeg

Bc. Ekte klitika kan ikke flyttes:

- (94) Jeg så a
(95) *Jeg a så

Bd. "Simple clitics" kan flyttes:

- (96) På (= /po/) universi'teter og høyskoler er det 'mest 'unge 'folk
(97) Universi'teter og høyskoler er det mest 'unge 'folk på (= /po/).

Igen oppfører "simple clitics" seg som morfosyntaktiske ord.

"Simple clitics" er altså vesensforskjellige fra ekte klitika, ved at de hverken fonologisk eller syntaktisk forjener noen egen plass i språkbeskrivelsen. Vi kan forklare deres fonologiske form ut fra generelle regler, og syntaktisk er de ikke forskjellige fra sine tryksterke motparter, bortsett fra i de tilfellene når det likevel kan forklares ut fra andre, uavhengige regler i språket. Alt tyder derfor på at "simple clitics" ikke er klitika, men derimot selvstendige, morfosyntaktiske ord.

Skulle vi av og til likevel ønske å ha en term for slike fonologisk reduserte ord, kan vi kalle dem *klitiserede ord*. (Zwicky (1982) har kalt dem *leaners*.)

4.2.4 Trykk og Zwickys retrett

Det ser ut til at Zwicky (1984:152) også tar avstand fra "simple clitics". Han nevner hvordan mangel på trykk for de fleste lingvister er en god nok

Aa. Affikser kan ikke tas bort under likhet:

- (82) behov og behag
(83) *behov og -hag

Ab. Morfosyntaktiske ord kan derimot fjernes:

- (84) Jeg 'så 'jenta og 'snakka med 'jenta
(85) Jeg 'så og 'snakka med 'jenta

Ac. Ekte klitika kan ikke fjernes:

- (86) /me 'xajðepse ke me 'filise/
meg han/hun klemte og meg han/hun kysset
"Han/hun klemte meg og kysset meg"

- (87a) */me 'xajðepse ke 'filise/
meg han/hun klemte og han/hun kysset
"Han/hun klemte meg og kysset"

- (87b) */'xajðepse ke me 'filise/
han/hun klemte og meg han/hun kysset
"Han/hun klemte og kysset meg"

Ad. "Simple clitics" kan fjernes:

- (88) På (= /po/) universi'teter og på (= /po/) høyskoler er det 'mest 'unge 'folk
(89) På (= /po/) universi'teter og høyskoler er det 'mest 'unge 'folk

Vi ser at "simple clitics" oppfører seg som selvstendige ord.

B. Flyttingstesten. Hvilke elementer kan flyttes?

Ba. Affikser kan ikke flyttes:

Formene slik de er i (101), forekommer altså i gresk, men ikke sammen, (jf. (98)). Årsaken er denne begrensningen:

I gresk er det en fonotaktisk restriksjon som ikke tillater en sekvens på to vokaler når de to vokalene hører til forskjellige morfologiske ord ((103) og (104) er samme eksempler som (101) og (98)):

(102) /^hneɑ 'jorki/ (/eɑ/, samme morfologiske ord)
"New York"

(103) */kɑ 'eyrapsa/ (/oe/, klitikon + morfologisk ord)
det jeg skrev
"Jeg skrev det"

Det er klare regler for hvilken vokal som "vinner", og sekvensen //oe// blir alltid /o/. Når vokalen som forsvinner, er bærer av trykk, bli trykket overført til den vokalen som står igjen, i dette tilfellet altså /o/. Slik at resultatet av eksempel (103) blir:

(104) /^hto ɣrapsa/

/kɑ/ er fremdeles et klitikon, selv om den som vist *kan* bli trykkestærk. Bloomfield (1933:187) har et tilsvarende eksempel fra polsk, /^hdo nuk/ ("to the feet"), hvor preposisjonen får trykk fordi polsk krever trykk på nest siste stavelse.

Zwicky (1984) har dermed rett i at vi ikke kan bruke trykk som eneste kriterium på klitika, men det gjelder bare hvis vi ser på de enkelte ytringer. Hvis vi kan forklare hvorfor klitika i noen tilfeller blir trykkestærke, som på gresk, og hvorfor selvstendige, morfologiske ord kan miste sitt trykk, som preposisjoner i norsk, kan vi fremdeles bruke mangel på trykk som et kriterium. Et klitikon er et element som mangler trykk i *leksikon*.

5 Norske klitika

Med en såpass restriktiv avgrensning av klitika som vi har kommet fram til, kan det være av interesse å se på hvilke klitika som finnes på (sørøst)norsk. Vi har allerede sett at genitivs-s må regnes som et klitikon.

tommelfingerregel for å avgjøre at man har å gjøre med et klitikon. Han sier deretter at denne prominensstenen ikke engang bør brukes som noe hovedkriterium for klitikon-bestemming. Dette av to grunner: For det første at man kan finne klitika som er trykkestærke. For det andre, og alvorligere, fordi man da må kalle klitika det som er "clearly independent words, like prepositions, determiners[...] osv. Preposisjoner har vi allerede sett mange eksempler på. Men vi skal se på et eksempel på et trykkestærkt klitikon, fra gresk:

(98) /^hto ɣrapsa / (Trykkestærkt DO klitikon)
det jeg skrev
"Jeg skrev det"

Dette kan virke merkelig, for vi har allerede sett at /kɑ/ er et ekte klitikon. Det vi har her, er ikke en trykkestærk variant av et trykksvakt klitikon. Tvertimot har vi heldigvis (for ikke å delekke et grunnleggende trekk ved klitika) gode grunner for å si at trykket er plassert *etter* at det i utgangspunktet trykksvake klitikonet ble føyet til versordet: At det er morfologiske regler som har ført til trykk på klitikonet.

Klitikonet er vanligvis trykksvakt:

(99) /kɑ 'ɟɪvɑsɑ/ (Trykksvakt DO)
det jeg leste
"Jeg leste det"

Verbet i eksempel (98), /ɣrapsɑ/, er i isolasjon:

(100) /^heyrapsɑ/
jeg skrev
"Jeg skrev"

Før eventuelle morfologiske regler virker, har vi da:

(101) //kɑ 'eyrapsɑ//
det jeg skrev
"Jeg skrev det"

I tillegg kommer gruppen av etterstilte possessive pronomenner (se også Johannessøn (1988:28) og Fretheim (1985)), hvor hunkjønnsvarianten bare forekommer etterstilt i flere dialekter:

- (110) 'dim/*di jakke - 'jakka di
 (111) 'din hund - 'hunden din

Men det er et spørsmål om ikke det etterstilte pronomenet kanskje kunne betraktes som bøyingsuffixs, det tilfredsstiller iverfall ett kriterium for å være affiks heller enn klitikon, nemlig kriterium 3.1.2, som sier at irregulartiteter er vanligere for kombinasjon av stamme+affiks enn for vortord+klitikon. Det etterstilte pronomenet kan nemlig føyes til substantiver av både ubestemt og bestemt form, men bare når substantivene hører til en liten, uregelmessig undergruppe av nære slektskapsstermer:

- (112) bror min/broren min, far min/faren min, mor mi/mora mi
 (113) *søster mi/søstera mi, *bil min/bilen min

5.2 Negasjonspartikkelen

Fretheim og Halvorsen regner også negasjonspartikkelen /ke/ som klitikon. At den oppfører seg annerledes enn den trykks sterke *ikke* og andre adverb, er kjent (f.eks. op.cit. s.5-6), f.eks. følger den med verbet ved inversjon subjekt-verb:

- (114) Erik *har ikke* (= /'hake/) gjort det
 (115) *Har ikke* (= /'hake/) Erik gjort det?

Den trykks sterke negasjonsmarkøren har en annen posisjon, som ikke er tilpasset for klitikonet:

- (116) Har Erik *ikke* (= /'ike/) gjort det?
 (117) *Har Erik *ikke* (= /ke/) gjort det?

Vi så i 3.1.3, eksempel (50)-(51), at negasjonspartikkelen i mange dialekter ligner på et bøyingsuffixs, siden den forårsaker forandringer i stammen,

5.1 Pronomener

Fretheim og Halvorsen (1972) regner med at alle norske personlige pronomener har klitiske varianter. Grunnen er blant annet at de klitiske pronomenene skal ha en annen distribusjon enn de fulle formene og andre fulle NP'er, nemlig at bare de klitiske pronomenene kan forekomme mellom verbet og negasjonsmarkøren (eksemplene er fra Fretheim og Halvorsen 1972:4):

- (105) Jeg kjøpte den (=/den/ eller /n/) ikke
 (106) Jeg kjøpte ikke 'skjørt
 (107) Jeg kjøpte ikke 'den

Den syntaktiske forskjellen kan imidlertid forklares ved andre prinsipper. Det er velkjent at ny informasjon plasseres lenger ut i ytringen enn kjent informasjon. At anaforiske pronomener, som refererer til kjent informasjon, da kommer før eventuelle adverbialer, er derfor ikke problematisk. At pronomenene reduseres fonologisk, kan også forklares på bakgrunn av posisjon og trykk.

- (108) Jeg kjøpte den (= /dn/) 'ikke

Her er pronomenet snarere klitisert enn et klitikon. Det samme gjelder de pronomenene som bare får vokalforkorting eller reduksjon til schwa (jf. Endressen (1988a:56), hvor [e] kan bli til [ə] i trykksvak stavelse).

De pronomenene som dermed står igjen som ekte klitika, er de som ikke kan forutsettes på grunnlag av generelle fonologiske regler. Dette er først og fremst 3.p.sg-pronomenene *a* og *n*. I tillegg kommer muligens de pronomenene som er redusert fra fulle former med sekvensen /æj/ til /æ/, som f.eks. 1.p.sg-pronomenene /jæ/ og /mæ/, fordi de er for redusert til å forklares med generelle fonologiske regler. I de dialektene som har variasjon mellom /d/ og /t/, må vi også regne /t/-variantene som klitika:

- (109) Jeg 'så ræ (= deg)

Vi har sett at vi har både fonologiske og syntaktiske kriterier for å skille klitika fra morfosyntaktiske ord. Ikke alle kriteriene kan benyttes i alle tilfeller, men de kan hjelpe oss i klassifikasjonen. Ved hjelp av slike kriterier, og med det samme forbehold, har vi også klart å skille klitika fra affikser. En definisjon av klitika som *ord*, blir dermed ikke tilstrekkelig. Klitika er ord i forhold til affikser, men affikser i forhold til ord. Både fonologisk og syntaktisk står klitika i en særstilling. I forhold til de to hierarkiene vi viste til å begynne med, kan vi si følgende: I det fonologiske hierarkiet er et klitikon en del av et fonologisk ord, i det morfosyntaktiske hierarkiet står klitikonet mellom det morfosyntaktiske ordet og de ordinterne elementene, idet det er syntaktisk mindre fritt enn morfosyntaktiske ord, og syntaktisk mer fritt enn ordinterne elementer.

På grunn av mellomstillingen klitika har i språket, er det vanskelig å gi noen positiv definisjon. Men følgende kan vi si: Klitikonet må finnes i leksikon i trykksvak form. Videre bør det ikke være redusert fra en trykksvak form - det bør være fonologisk uforutsigelig. Klitikonet bør også være syntaktisk uforutsigelig.

Jeg har bare brukt eksempler fra noen få indoeuropeiske språk. Klitika står i en tydelig mellomstilling i språket, og viser hvor vanskelig det er å trekke skarpe grenser i språkbeskrivelsen, her mellom morfologi og syntaks. Når ulike språk i tillegg har ulik utbredelse og ulik bruk av klitika, er det sannsynlig at det også finnes andre måter å trekke grensene på. Dette gjør det viktig å finne brukbare og allmenne kriterier for beskrivelse og klassifisering.

Noter

1 Denne artikkelen er en omarbeidet versjon av min prøveforelesning til lingvistikk hoveddag våren 1988. Jeg vil gjerne takke Rolf Theil Endresen, Helge Lødstrup og Arntfinn Muruvik Vonen, i tillegg til den anonyme konsulenten til NLT, for nyttige kommentarer til artikkelen.

2 De greske eksemplene har jeg testet mot en innfått taler, men en del litteratur er også konsultert: Koutsoudas (1962), Householder (1964), Nespor og Vogel (1986), Mackridge (1987) og Joseph og Philppakt-Warburton (1989).

3 Nespor og Vogel (1986) opererer med flere trinn i det fonologiske hierarkiet, her tilsvarende fonologisk ord omtrent deres phonological word og clitic group,

som er mer karakteristisk for bøyingsuffikser enn for klitika. Imidlertid henges negasjonspartikkelen på andre ordklasser enn bare verb, nemlig pronomener, dog når disse er klitisert. Det trykksvakte vortordet er fremdeles verbet:

(118) Han så meg ikke (= /so:mæke/)

Et bøyingsuffiks (som må være obligatorisk i visse syntaktiske kontekster) som følger etter klitika (som må være valgfrie i en rekke syntaktiske kontekster), er likevel mindre akseptabelt enn et klitikon som forårsaker stammeforandringer. Derfor må vi konkludere med at negasjonspartikkelen er et klitikon.

5.3 Adverb

Fretheim og Halvorsen regner også trykksvake verbalpartikler med til klitika. De sier at partikler som forandrer tonegangen til enstavelse verb, som i (119), er klitiske, mens partikler som i (120) ikke er klitiske:

(119) ?Kom det *u* noe vann?

(120) ¹Kom det noe vann *u*?

Med vår definisjon er dette ikke klitika. Siden disse adverbene ikke har noen uforutsigelig fonologisk form eller syntaktisk posisjon, er de heller klitisert, hvor vortordet er henholdsvis *vann* og *kom*. Det gjelder alle adverb som forandrer tonegangen fra tonem1 - til tonem2-kontur, dvs. de som semantisk har med retning å gjøre, bortsett fra pro-adverb:

(121) ?gå vekk/opp/ned/hjem osv.

(122) ¹gå *hiv/dit*

At de forandrer tonegangen, og dermed "stammen" på noe av den samme måten som negasjonspartikkelen, er ikke nok til å kalle dem klitika, så lenge de ikke selv er spesielle. De er heller ikke trykksvake i leksikon; de kan godt stå alene f.eks. som svar på spørsmål. Strengt tatt er ikke disse adverb-

men også noe av deres intonational phrase. Et annet prosodisk hierarki finnes i trondheimsmodellen, se f.eks. Nilsen (1989).

4 Tonemforskieller vil bare markeres der de er relevante. Likeledes vil ortografskrift bli brukt i steden for fonemisk transkripsjon der det er presist nok.

5 Nespor og Vogel (1986) transkriberer flere steder sekvensen som [sm], også innenfor et fonologisk ord, som [o ðnθrɔpɔs mas] (s.147). Dette må skyldes transkribering på grunnlag av gresk ortografi, for på s. 213-216 beskriver de assimilasjonen med eksempler.

6 Den anonyme konsulentens informant har assimilasjon til /zm/ her, det kan tenkes at hun oppfattet det som ett fonologisk ord, slik det står her. I en full setning ville hun sannsynligvis oppfattet det andre ordet som tilhørende neste syntaktiske ledd, og ikke assimiler. I hurtig tale kan dog assimilasjon forekomme (se Joseph og Philippaki-Warbuton (1989:247)).

7 Norsk skaper problemer her, for ekte klitika ser ut til å kunne fjernes, jf.:

(x) Jeg så å og hørte å

(xx) Jeg så og hørte å

Men når det ene *a* er del av en PP er srykning ikke mulig:

(y) Jeg så å og snakka med å

(yy) *Jeg så og snakka med å

8 Vokalbortfall og reglene for det er omtalt flere steder, se f.eks. Kaisse (1985:114-125).

LITTERATUR

Berulfsen, B. 1967: *Norsk grammatikk. Ordklassene*. Oslo: Aschehoug.

Bloomfield, L. 1933, 1984. *Language*. Chicago: The University of Chicago Press.

Bokmålsordboka. 1986. Bergen: Universitetsforlaget.

Christensen, K.K. 1985. Subject Clitics and A-Bound Traces. I *Nordic Journal of Linguistics*, Vol. 8, No.1, s. 1-24. Oslo: Norwegian University Press.

Endresen, R.T. 1988a. Fonologi og Morfologi. I Simonsen, H.G. o.a. (red.):

Språkvitenskap. En elementær innføring. Oslo: Universitetsforlaget.

Endresen, R.T. 1988b. *Fonetikk. Et elementær innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.

Fretheim, T. 1985. Er bokmålet tvekjønnet eller trekjønnet? I Jahr, E.H. og

Lorentz, O. (red.): *Morfologi/Morphology*. Oslo: Novus forlag.

Vi har sett at vi har både fonologiske og syntaktiske kriterier for å skille klitika fra morfosyntaktiske ord. Ikke alle kriteriene kan benyttes i alle tilfeller, men de kan hjelpe oss i klassifikasjonen. Ved hjelp av slike kriterier, og med det samme forbehold, har vi også klart å skille klitika fra affikser. En definisjon av klitika som *ord*, blir dermed ikke tilstrekkelig. Klitika er ord i forhold til affikser, men affikser i forhold til ord. Både fonologisk og syntaktisk står klitika i en særstilling. I forhold til de to hierarkiene vi viste til å begynne med, kan vi si følgende: I det fonologiske hierarkiet er et klitikon en del av et fonologisk ord, i det morfosyntaktiske hierarkiet står klitikonet mellom det morfosyntaktiske ordet og de ordinterne elementene, idet det er syntaktisk mindre fritt enn morfosyntaktiske ord, og syntaktisk mer fritt enn ordinterne elementer.

På grunn av mellomstillingen klitika har i språket, er det vanskelig å gi noen positiv definisjon. Men følgende kan vi si: Klitikonet må finnes i leksikon i trykksvak form. Videre bør det ikke være redusert fra en trykkestærk form - det bør være fonologisk uforutsigelig. Klitikonet bør også være syntaktisk uforutsigelig.

Jeg har bare brukt eksempler fra noen få indoeuropeiske språk. Klitika står i en tydelig mellomstilling i språket, og viser hvor vanskelig det er å trekke skarpe grenser i språkbeskrivelsen, her mellom morfologi og syntaks. Når ulike språk i tillegg har ulik utbredelse og ulik bruk av klitika, er det sannsynlig at det også finnes andre måter å trekke grensene på. Dette gjør det viktig å finne brukbare og allmenne kriterier for beskrivelse og klassifisering.

Noter

1 Denne artikkelen er en samarbeidet versjon av min prøveforelesning til lingvistikk hovedfag våren 1988. Jeg vil gjerne takke Rolf Theil Endresen, Helge Lødstrup og Arnfinn Muruvik Vonen, i tillegg til den anonyme konsulenten til NLT, for nyttige kommentarer til artikkelen.

2 De greske eksemplene har jeg testet mot en innfått taler, men en del litteratur er også konsultert: Koutsoudas (1962), Householder (1964), Nespor og Vogel (1986), Mackridge (1987) og Joseph og Philippaki-Warbuton (1989).

3 Nespor og Vogel (1986) opererer med flere trinn i det fonologiske hierarkiet, her tilsvarende fonologisk ord omtrent deres phonological word og clitic group,

Papers on Morphology. Working Papers in Linguistics, No. 29. Columbus: The Ohio State University.

[Mottatt 15.2.89]

Adressa til forfatteren:

Institutt for humanistisk informatikk

Universitetet i Oslo

Postboks 1102 Blindern

0317 Oslo 3

Fretheim, T. og Halvorsen, P.-K. 1972. Norwegian Clitic Placement. I *Working Papers in Linguistics*. Oslo: University of Oslo.

Householder, F. 1964. Three Dreams of Modern Greek Phonology. I *Word*, Vol 20.

Johannessen, J.B. 1988. *Automatisk morfologisk analyse. Tonivåmodellen benyttet på norsk substantivbøyning*. Hovedoppgave ved Lingvistisk institutt. Oslo: Universitetet i Oslo.

Joseph, B.D. og Philippaki-Warbuton, I. 1989. *Modern Greek*. Croom Helm Descriptive Grammar Series. London: Routledge.

Kaisse, E.M. 1985. *Connected Speech. The Interaction of Syntax and Phonology*. Orlando: Academic Press, Inc.

Koussoudas, A. 1962. *Verb Morphology of Modern Greek: A Descriptive Analysis*. Bloomington: IJAL 28, 4.

Lie, S. 1986. Morfologi - noen tendenser i nyere forskning. I *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1/2, s. 3-24. Oslo: Novus forlag.

Mackridge, P. 1987. *The Modern Greek Language*. Oxford: Oxford University Press.

Matthews, P.H. 1974. *Morphology. An Introduction to the Theory of Word-structure*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nespor, M. og Vogel, I. 1986. *Prosodic Phonology*. Studies in Generative Grammar 28. Dordrecht: Foris Publications.

Nilsen, R.A. 1989. *On Prosodically Marked Information Structure in spoken Norwegian*. Working Papers in Linguistics. Trondheim: University of Trondheim

Radford, A. 1988. *Transformational Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tanum's store rettskrivningsordbok. 1983. Oslo: Tanum.

Zwicky, A.M. 1977. On Clitics. I *Indiana University Linguistics Club*. Bloomington.

Zwicky, A.M. 1982. Stranded *to* and phonological Phrasing in English. *Linguistics* 20, s.3-57.

Zwicky, A.M. og Pullum, G.K. 1983. Cliticization vs. Inflection: English n't. *Language*, Vol.59, No.4, s. 502-513. Baltimore: Journal of the Linguistic Society of America.

Zwicky, A.M. 1984. Clitics and Particles. I Zwicky and Wallace (red.):